

DISKUSIE

TRI KAPITOLY Z FILOZOFICKÝCH ZÁKLADOV SPOLOČENSKÝCH VIED*

Predmetom historického materializmu je výskum najvšeobecnejších a najpodstatnejších zákonitostí dejinného procesu. Na základe tohto výskumu historický materializmus formuluje zákony o rozhodujúcej úlohe spoločenského bytia s ohľadom na spoločenské vedomie, o dialektike produktívnych síl a výrobných vzťahov, o závislosti nadstavby od základne, o aktívnom pôsobení nadstavby na základňu, o triednom boji v antagonistickej formáciách atď.

Historický materializmus ako veda o najvšeobecnejších zákonitostiach spoločenského vývinu zovšeobecňuje poznatky všetkých spoločenských vied a je teda teoretickou bázou a metodológiou spoločenských vied, skúmajúcich jednotlivé stránky spoločenského života. Jednotlivé spoločenské vedy, ak nemajú zablúdiť v premnohých javoch spoločenského života a historických udalostí, musia sa opierať o teóriu a metódu historického materializmu. Preto aj skutočná historická veda mohla sa vytvoriť až vznikom historického materializmu. A historický materializmus ako kritické zovšeobecnenie nesmierneho materiálu vekmi nazhromaždeného mohol vzniknúť až nástupom robotníckej triedy, ktorá jediná má záujem na hlbokom poznaní zákonitostí spoločenského vývinu.

Lenin zdôraznil, že marxizmus ukázal cestu k všeobšiahlemu a všestrannému štúdiu procesu vzniku, rozvoja a úpadku spoločensko-hospodárskych formácií, t. j. vedeckému skúmaniu dejín ako jednotného procesu, zákonitého v celej svojej nesmiernej mnohostrannosti, plnej protirečení. Preto hlboké osvojenie historického materializmu je bezpodmienečné i pre tvorivú prácu historika. Historická veda skúma celý proces spoločenského vývinu, ale na rozdiel od historického materializmu, ktorý formuluje všeobecné zákony vývinu spoločnosti, všima si špecifické črty a zákony spoločnosti v každom danom období jej vývinu. Historická veda objavuje teda na základe všeobecných zákonov a výskumu jednotlivých faktov zvláštne zákony vývinu určitých formácií a takto súčasne prispieva i k ďalšiemu obohateniu historického materializmu.

Historický materializmus učí, že spoločenský vývin je určený vývinom podmienok materiálneho života spoločnosti, vývinom spôsobov výroby, pričom hlavnými činiteľmi výrobného procesu sú pracujúce masy. Preto štúdium dejín pracujúcich mas je dôležitou úlohou historickej vedy.

* Úryvok zo štúdie o filozofických základoch vied.

Hlavnou určujúcou silou spoločenského vývinu je spôsob výroby hmotných statkov. Aký je spôsob výroby v danej spoločnosti, taká je i skladba a charakter spoločnosti, také sú triedy v danej spoločnosti, také sú panujúce náhľady a príslušné inštitúcie.

Ako je známe, prvou stránkou výrobného procesu sú produktívne sily, t. j. výrobné nástroje a ľudia, ktorí používajú tieto nástroje. No ľudia, aby vyrábali, vstupujú do určitých vzájomných vzťahov. Charakter výrobných vzťahov medzi ľuďmi závisí od úrovne rozvoja výrobných síl. Výrobné vzťahy sú alebo vzťahy nadvlády a podriadenosti, ako je to v antagonistických spoločnostiach, alebo vzťahy spolupráce a vzájomnej pomoci, ako je to v spoločnosti socialistickej, alebo konečne sú prechodnými vzťahmi od jednej formy k druhej: „Výrobné vzťahy, vyvíjajúce sa v závislosti od rozvoja výrobných síl, samy zasa spätne pôsobia na vývin výrobných síl, urýchľujúc ho alebo spomaľujúc. Pritom treba poznamenať, že výrobné vzťahy nemôžu príliš dlho zaostávať za vzrastom výrobných síl a byť s ním v protirečení, pretože výrobné sily sa môžu v plnej miere rozvíjať len vtedy, ak výrobné vzťahy zodpovedajú charakteru a stavu výrobných síl a ak poskytujú voľný priestor rozvoju výrobných síl. Preto nech by výrobné vzťahy akokoľvek zaostávali za vývojom výrobných síl, musia — skôr alebo neskôr — dostať sa do súladu — a skutočne prichádzajú do súladu — s úrovňou vývinu výrobných síl, s charakterom výrobných síl.“¹

Ak sú výrobné prostriedky vlastníctvom len časti spoločnosti, spoločnosť je rozdelená na triedy. To umožňuje jednej časti spoločnosti vykorisťovať druhú časť. Dejiny antagonistickej spoločnosti sú dejinami triednych bojov. Triedny boj je hybnou silou vývinu triednej spoločnosti. Prostredníctvom triedneho boja a revolúcie uskutočňuje sa prechod jedného spôsobu výroby k druhému. Je zrejmé, že dejiny triednych bojov treba chápať v súvisе so spoločenskou výrobou. Reakčné triedy sú späté s existujúcou odumierajúcou základňou a pokrokové triedy bojujú za rozvoj a víťazstvo novej základne.

Ako vidíme, dejiny sú predovšetkým dejinami výrobných spôsobov, dejinami striedania nižších spôsobov výroby s vyššími. No zákony hospodárskeho vývinu spoločnosti sa prejavujú v činnosti pracujúcich mäs. Preto sú dejiny spoločenského vývinu súčasne dejinami pracujúcich mäs, ktoré sú hlavným činiteľom výrobného procesu. Engels vraví, že „podľa materialistického poňatia dejín je v *poslednej inštancii* určujúcim momentom v dejinách produkcia a reprodukcia skutočného života... Ekonomická situácia je základom, no rozličné momenty nadstavby: politické formy triedneho boja a jeho výsledky — ústavy, stanovené víťaznou triedou po vyhranej bitke atď. — právne formy a potom najmä reflexy všetkých týchto skutočných zápasov v mozgoch zúčastnených, politické, právne, filozofické teórie, náboženské náhľady a ich ďalšie rozvedenie v sústavu dogiem, pôsobia tiež na priebeh dejinných zápasov a v mnohých prípadoch určujú prevažne ich *formu*.“²

Nauka o úlohe ľudových mäs v dejinách je doložená triednym bojom utlačaných proti utlačovateľom a sociálnymi revolúciami. Historický materializmus objavil, že spoločenské triedy sa líšia svojim vzťahom k výrobným prostriedkom, svojim rozdielnym postavením v sústave spoločenskej výroby. Teda dejiny spoločnosti sú dejinami spôsobov výroby a zároveň dejinami výrobcov hmotných statkov, dejinami pracujúcich mäs, ich účasti v triednom boji a ich aktivity v obdobiach revolúcií. Revolučná činnosť mäs, ktoré sa vzbopili k uvedomelému tvoreniu histórie, môže urýchľovať historický vývin.

Objektívnym základom aktivity mäs v dejinách je predovšetkým spôsob výroby, poptom však i súhrn hospodárskych, politických a kultúrnych podmienok. Ľud bol vždy tvorcom dejín, i keď si svoju dejinnú úlohu neuvedomoval. Až v socializme, kde už niet súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, stáva sa ľud uvedomelým tvorcom dejín.

¹ *Dejiny VKS(b). Krátky prehľad*, Bratislava 1949, 117-118.

² K. Marx — F. Engels, *Vybrané dopisy*, Praha 1952, 379.

Až v socializme ľud plne rozvíja svoju tvorivú iniciatívu a má bezprostrednú účasť na spoločenskom živote a vývine. Historický materializmus uznáva nesmierny význam tvoriacej revolučnej aktivity nás, popritom aj veľký význam pokrokových organizácií, strán a vynikajúcich osobností, ktoré vnášajú do nás uvedomelosť a organizovanosť. Historický materializmus však hodnotí úlohu vynikajúcich osobností len v súvisi s činnosťou nás a s priebehom triednych bojov a revolúcií. To znamená, že nie vynikajúce osobnosti robia dejiny, ale naopak ľud vytvára vynikajúcich jednotlivcov a je hybnou silou dejín. Historický vývin predkladá nové a nové úlohy, ktoré treba riešiť, a tým dáva príležitosť nadaným ľuďom, aby svoje schopnosti rozvinuli a uplatnili.

Pri vzniku nových spoločenských formácií treba si všimnúť, ako sa reakčné triedy snažia zachraňovať odumierajúcu základňu a pokrokové triedy bojujú za víťazstvo novej základne. Prítom treba vždy prizerať na podstatné črty ekonomickej základne, konkrétne napríklad na to, že ekonomickým základom vykorisťovania roľníkov veľkostatkármi je veľké feudálne vlastníctvo pôdy, že kapitalistické hospodárstvo predpokladá pri veľkom rozšírení tovarovej výroby predovšetkým pretvorenie pracovnej sily na tovar, na systém vykorisťovania námezdných robotníkov kapitalistami.

Boj drobných výrobcov proti nevoľníckemu vykorisťovaniu v priebehu histórie feudálnej spoločnosti oslaboval túto spoločnosť. No iba priemyselný prevrat mohol zabezpečiť konečný prechod od feudalizmu ku kapitalizmu postupne vo väčšine krajín západnej Európy.

Vývin výrobných síl za kapitalizmu je podnecovaný konkurenciou. V imperialistickom období však vývin výrobných síl je krajne nerovnomerný a v určitých odvetviach výroby dochádza aj k technickému ustrnutiu. Buržoázia, ktorá kedysi zastávala úlohu pokrokovej sily v rozvoji výroby, mení sa v silu hamujúcu rozvoj výrobných síl. Buržoázna ekonomia už od čias upevnenia svojich pozícií prestala mať záujem o otázku vedeckej správnosti svojich téz, ale počala prejavovať záujem jedine o otázku, či a nakoľko sú jej poučky osožné kapitálu. Historická veda buržoázie je určovaná jedine jej politickou líniou a z tohto hľadiska osvetľuje historické fakty a udalosti. Buržoázia takto v historickej viedke uplatňuje čoraz úpornejšie svoje triedne, vykorisťovateľské náhľady a idey a nijako neprejavuje snahu dosiahnuť objektívnu pravdu a verne vysvetľovať spoločenské javy, lebo skutočná vedecká pravda buržoáziu odsudzuje.

Pre správne chápanie súčasnej epochy má nesmierny význam Leninov objav nerovnomernosti ekonomickeho a politického rozvoja kapitalistických krajín. Zákonitosti rozvoja imperializmu sú zákonitosťami zostrenia všetkých jeho protirečení: medzi prácou a kapitálom, medzi kolóniami a imperialistickými krajinami i medzi imperialistickými mocnosťami. Bez hlbokého teoretického chápania otázok všeobecnej krízy kapitalizmu nemožno vedecky postihnúť dejiny najnovšej doby. Vývody J. V. Stalina o všestrannej povahe všeobecnej krízy kapitalizmu, ktorá sa prejavila v zahŕňaní a militarizácii ekonomiky, ukladajú skúmať aj nové formy boja robotníckej triedy a jej predvoja, komunistických strán, zvláštnosti oslobodzovacích hnutí v kapitalistických krajinách a vzrastajúcu hospodársku moc krajín mierového tábora.

Zostrenie všetkých rozporov imperializmu spôsobuje vznik slabých článkov v jeho sústave, ako na to poukázali Lenin a Stalin. Preto sa ukázalo, že je možné víťazstvo socializmu najprv v niektorých krajinách alebo len v jednej krajine.

Tu si treba všimnúť, že ak buržoázna revolúcia preberá už hotové formy kapitalistickej ekonomiky, proletárska revolúcia ešte si len musí vybudovať novú, socialistickú ekonomiku. Podľa slov J. V. Stalina „buržoázna revolúcia sa obyčajne *dovršuje* dobytím moci, kým pre proletársku revolúciu je dobytie moci iba jej *počiatkom*, pričom sa moc využíva

na prebudovanie starého hospodárstva a na zorganizovanie nového.“³ Predošlé revolúcie nahradzovali jednu formu vykorisťovania inou formou, socialistická revolúcia odstraňuje všetko vykorisťovanie a oslobodzuje pracujúcich od útlaku.

Veľký význam majú ďalej Leninove tézy o prerastaní buržoáznodemokratickej revolúcie v socialistickú. Tieto tézy odhalili revolučnú perspektívu pre krajiny s prítomnosťou vážnych prežitkov feudalizmu a plne sa osvedčili v priebehu ruskej revolúcie a neskoršie v krajinách ľudovej demokracie.

Leninizmus odhalil v národnooslobodzovacích hnutiach nesmierne revolučné sily i možnosti ich využitia pre oslabenie frontu imperializmu. Na národnooslobodzovacie hnutia mala ohromný revolucionizujúci vplyv Októbrová socialistická revolúcia.

Treba mať vždy na zreteli, že hlavnou a rozhodujúcou silou socialistickej revolúcie je proletariát. Táto úloha proletariátu vyplýva z jeho postavenia v kapitalistickej spoločnosti. Proletariát je pracujúca trieda, ktorá je spätá s veľkovýrobou, a preto stále rastie. Pracovné podmienky vo veľkovýrobe, kolektívna práca v podnikoch spôsobujú, že proletariát sa ľahko organizuje; podmienky jeho boja proti vykorisťovateľom pomáhajú mu utvárať city súdružskej solidarity. Proletariát vlastní iba svoju pracovnú silu, chýba mu súkromno-vlastnícky inštinkt a je preto najviac revolučný. Marx a Engels hovorili, že proletariát revolúciou môže stratiť iba svoje okovy a dobyť celý svet. Preto je proletariát povolaný, aby bol vodcom vykorisťovaných v boji o ich oslobodenie.

Veľké poslanie v organizovaní síl proletariátu má marxistická strana, opierajúca sa o znalosť ekonomických zákonov a ukazujúca úlohy boja. Strana proletariátu je vedúcou a organizujúcou silou socialistickej revolúcie. Touto činnosťou strana urýchľuje a uľahčuje revolučný pohyb. Je to tak preto, že sa opiera o pokrokové idey ako výraz vývinových potrieb materiálneho spoločenského života.

Leninská teória socialistickej revolúcie a diktatúry proletariátu zahrnuje ako významný moment tézu o zväzku proletariátu s pracujúcimi masami roľníctva. Idea zväzku robotníckej triedy s pracujúcimi masami roľníctva sa zakladá na leninskom rozbere objektívnej možnosti premeny roľníctva z rezervy buržoázie na rezervu robotníckej triedy. Táto myšlienka sa realizovala už pri Veľkej októbrovej revolúcii. Leninove a Stalinove poučky o obrovských zálohách proletárskej revolúcie majú veľký význam. Vo Veľkej októbrovej revolúcii vystupoval „proletariát ako hegemon, majúci spojencov v poloproletárskych živloch obyvateľstva, v miliónoch »pracujúcich a vykorisťovaných mas«“.⁴

Významnou úlohou historikov je hlboké štúdium premeny proletariátu z vykorisťovanej triedy na triedu organizátorov a budovateľov socialistického a ľudovodemokratického štátu. Osobitnú pozornosť treba venovať i otázke zväzku robotníkov a roľníkov a utuženia tohto zväzku v priateľstvo. Treba ukázať, ako nové hospodárske, sociálno-politické a ideologické podmienky vedú k utváraniu morálno-politickej jednoty, socialistického vlastenectva a internacionalizmu. Potrebné je venovať pozornosť aj otázke, ako socializmus uvoľňuje tvorivú silu a iniciatívu pracujúcich mas. Tu práve nachádzame vysvetlenie rozvoja hospodárstva a kultúry v ľudovej demokracii a socializme. Bez tvorivej iniciatívy ľudových mas a bez ich obetavosti nie je možné vybudovať socializmus.

No neslobodno zabúdať, že v období výstavby socializmu vzrastá i odpor triedneho nepriateľa a že ho treba likvidovať na každom úseku hospodárstva a kultúry. Čo je najmä dôležité, rozvoj socialistickej ekonomiky nemožno zabezpečiť bez hmotnej zainteresovanosti ľudí. Všade tam, kde sa princíp hmotnej zainteresovanosti narúša, rozvoj socialistického hospodárstva viazne. Historické osudy socializmu sú spojené s úspechmi

³ J. V. Stalin, *Spisy* 8, Bratislava 1953, 33.

⁴ *Dejiny VKS(b). Krátky prehľad*. Bratislava 1949, 74.

mierovej výstavby, lebo ona prináša vysokú produktivitu práce a hmotné zabezpečenie všetkých pracujúcich.

S likvidáciou vykorisťovateľských tried súvisí aj vytváranie a rozvoj socialistických národov. Táto likvidácia je predpokladom rozkvetu socialistických národov. Podmienkou odstránenia zvyškov nacionalizmu a posilnenia internacionalizmu je predovšetkým zväzok robotníkov s pracujúcim roľníctvom vo vnútri národa. J. V. Stalin ukázal, že formovanie socialistických národov v podmienkach diktatúry proletariátu je tak prirodzenou vecou ako likvidácia buržoáznych národov v súvisi so zničením kapitalizmu. S upevnením socialistickej základne sa rozvíjajú i socialistické národy. Organizujúca úloha ľudovodemokratického a socialistického štátu v rozvoji socialistických národov kotví v plánovaní hospodárskeho a kultúrneho budovania.

Naši historici tu musia vychádzať zo Stalinových vývodov o tom, ako národnostná otázka „dostáva rôzny odtieň podľa toho, ktorá trieda a keď ju vyzdvihuje”.⁵ Základný rozdiel medzi buržoáznymi a socialistickými národmi odráža protiklad kapitalistických a socialistických výrobných vzťahov. V buržoáznych národoch vládnuca trieda zastiera svoje vykorisťovateľské tendencie ideologickým kepienkou buržoázneho nacionalizmu. Buržoázne národy sú vnútorne rozpustené a v medzinárodnom meradle navzájom rozoštvávané. Funkciou buržoázneho nacionalizmu je rozleptávať solidaritu vykorisťovaných mas vo vnútri národa i v medzinárodnom meradle.

Klasiци marxizmu-leninizmu nás učia, že otázka práv národov je časť všeobecnej otázky proletárskej revolúcie, že národnostná otázka nie je samostatná, nezávislá vec, ale je časťou boja za víťazstvo socializmu, v ktorom sa definitívne vyrieši aj otázka národnostná.

Hegemónia buržoázie v hospodárskom a politickom živote národa určovala i vládnuce postavenie jej kultúry. Národná forma kultúry za kapitalizmu chce zakrývať jej buržoázno-vykorisťovateľský obsah.

Naproti tomu kultúra socialistických národov je všeludová a všenárodná a je organicky jednotná. Služí záujmom celého národa, lebo súladne spája socialistický obsah s národnou formou. Sovietsky vedec M. P. Kim vraví, že pre socialistické kultúrne budovanie priznanie národnej formy kultúry znamená predovšetkým priznanie národného jazyka; význam národnej formy kultúry pre socialistické budovanie je aj v svojráze takých foriem národnej kultúry, ako sú melódie v piesňach a hudbe, použité umenie atď.

M. P. Kim dobre ďalej hovorí, že socialistické národy v procese svojho formovania a rozvoja vytvárajú nový národný charakter, ktorý odráža nové podmienky života ľudí. Národný charakter socialistických národov sa mení a zdokonaľuje s úspechmi socialistického budovania. Prejavuje sa v socialistickom vlastenectve a v internacionalizme. To znamená, že neslobodno zveličovať lokálne zvláštnosti, ktoré nevyvierajú z prvkov demokratickej a socialistickej kultúry, prejavujúcich sa už v minulosti, a zabúdať na to najhlavnejšie, na internacionálnu solidaritu. A ideologickým základom spoločenstva socialistických národov je marxizmus-leninizmus.

Pre rozvoj socialistických národov má veľký význam boj proti buržoáznonacionalistickej ideológii a za upevnenie internacionalizmu. Výchova pracujúcich v duchu internacionalizmu vyžaduje ostrý boj s reakčnými prežitkami nacionalizmu. Rozvoj socialistických národov nie je možný bez spolupráce medzi národmi k socializmu spejúcimi v otázkach hospodárskych, politických a kultúrnych. Rozvoj socialistických národov vyžaduje priateľské vzťahy so všetkými utláčanými národmi sveta v boji proti imperialismu a vojnám. Socialistické národy sú morálno-politicky jednotné a rozvíjajú sa na základe proletárskeho internacionalizmu a družby národov. V terajšej epoche našich dejín utvárajú sa pod

⁵ J. V. Stalin, *Spisy* 1, 46.

vedením Komunistické strany Československa aj socialistické národy, český a slovenský, preniknuté spoločným budovateľským elánom.

Záverom chceme ešte vyzdvihnúť, že historický materializmus na základe teoretického zovšeobecnenia historického vývinu spoločnosti a zovšeobecnenia praxe triedneho boja i súčasného diania ukazuje cestu vývinu všetkých krajín k socializmu. Marxistický historik skúma minulosť a prítomnosť v záujme vedeckého predvídania budúcnosti. Historický materializmus je nielen metóda poznania spoločnosti a jej vývinu, ale aj metóda jej pretvárania.

Preto je potrebné, aby naši marxistickí historici na základe hlbokého osvojenia historického materializmu a jeho metódy venovali prvoradú pozornosť štúdiu histórie triednych bojov, hospodárstva, kultúry, robotníckych hnutí a komunistických strán. X. sjazd KSČ postavil našich historikov pred významné a zodpovedné úlohy. Z aktuálnych otázok je to tiež problém vývinu poľnohospodárskej výroby za feudalizmu a kapitalizmu, otázka dejín roľníckych mäs a ich triednych bojov. Riešenie týchto otázok je dôležité i z hľadiska správneho výkladu dejín kapitalizmu a socializmu. Ďalej je potrebné, aby v prácach venovaných zahraničnej politike a svetovým dejinám ukázali, ako zahraničná politika súvisí s vnútornou politikou a hospodárskou základňou. Naša historická veda musí konkrétne ozrejmovvať zákonitosti spoločenského vývinu v našich krajinách, zákonitosti víťazstva robotníckej triedy a budovania socializmu. Bádateľská práca na období kapitalizmu a ľudovej demokracie má význam i pre riešenie aktuálnych politických otázok. V boji proti buržoáznej historiografii nestačí kritizovať jej jednotlivé nesprávnosti, ale predovšetkým celú nevedeckú podstatu jej koncepcií. Žiaduce je, aby historici analyzovali aj úlohu jednotlivých triednych ideológií, ako vplývali na vývin spoločnosti. V boji s buržoáznymi ideológiami treba odhaľovať pokrokové a revolučné tradície našich dejín a vychovávať našich pracujúcich v duchu socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu. Nech naši historici vychádzajú zo smernice J. V. Stalina, že teória historického materializmu má veľký význam pre prax komunistickej strany, pre boj robotníckej triedy za výstavbu socializmu a komunizmu.

*

Dejinami filozofie možno v podstate rozumieť vznik a rozvoj materialistického svetonázoru, prebiehajúci v súvislosti so vzostupom ľudského poznávania a praxe. Pretože na rozvoj materialistického svetonázoru vplýval veľmi rozhodne i boj s idealistickou filozofiou, dejiny filozofie sú zároveň i dejinami rozvíjajúceho sa zápasu materializmu s idealizmom. A. A. Ždanov vo svojom povestnom prejave z roku 1947 o situácii na filozofickom fronte v SSSR doslova hovorí, že dejiny filozofie sú dejinami zrodu, vzniku a vývinu vedeckého materialistického názoru a jeho zákonov; pokiaľ materializmus vyrástol a vyvinul sa v boji s idealistickými smermi, sú dejiny filozofie taktiež dejinami boja materializmu proti idealizmu.

Ždanovovu definíciu však neslobodno chápať zjednodušene, ako sa to občas deje, a treba tu prizerať k všetkým podstatným zložkám vedeckého svetonázoru. Správne hovorí český filozof Milan Machovec, že vedeckým materialistickým svetonázorom treba rozumieť celok toho, čo tvorí sústavu dialektického a historického materializmu.⁶ Treba ním rozumieť teda nielen otázku o prvotnosti hmoty, ale i otázky o pôvode poznania, o kategóriách dialektiky, o poznateľnosti prírody a spoločnosti, o zákonoch rozvoja prírody, spoločnosti a myslenia atď. Ďalej neslobodno zabúdať, že v dejinách sa neustále menila

⁶ Milan Machovec, *Otázky zpracování dějin české filosofie*. Filosofický časopis ČSAV 3—4, Praha 1953, 155.

i problematika, raz vystupovali do popredia jednej otázky, raz druhé, ako to podmienovala vyvíjajúca sa spoločensko-triedna situácia. Nesmieme sa dať mýliť, že aj zástancovia idealizmu sa neraz maskovali za rozličné neutrálne heslá a taktó sa snažili zastierať zásadnú protikladnosť dvoch línii v dejinách filozofie.

Štúdium dejín filozofie je veľmi významná úloha. Už klasici marxizmu-leninizmu zdôrazňovali, že vedecký výklad dejín filozofie neobyčajne napomáha výstavbu, ďalší rozvoj a šírenie materialistického svetonázoru. Vedecké dejiny filozofie presvedčujú o nezdolnej správnosti marxisticko-lenínskej filozofie a učia lepšie chápať dialektický materializmus vo všetkých jeho zložkách; učia aj odhaľovať nevedeckost idealistického výkladu sveta a presvedčujú o správnosti našej cesty k socializmu.

Filozofia je najvýznamnejšou ideologickou zbraňou, a preto poznávanie dejín materializmu a jeho bojov s idealizmom má nesmierny praktický a politický dosah. V *Dejinách VKS(b)* sa hovorí: „Nové spoločenské idey a teórie vznikajú vlastne práve preto, že sú pre spoločnosť nevyhnutné, že bez ich organizujúceho, mobilizujúceho a pretvárajúceho pôsobenia nemožno vyriešiť dozreté úlohy vývinu materiálneho života spoločnosti.“⁷

Pri štúdiu dejín filozofie treba vždy prihliadať k tomu, ako sa ona uplatňovala v spoločenskom živote, v zápase tried, ktorej triede slúžila. Pokrokové filozofické idey zastávali aktívnu, pretvárajúcu úlohu v dejinách ľudstva a predovšetkým v obdobiach revolučných premien vo výrobných vzťahoch. Ak úlohou progresívnych filozofických náhľadov bolo pomáhať odstraňovať starú ekonomickú základňu spoločnosti a jej nadstavbu, ako aj pomáhať utvárať a upevňovať novú základňu, úlohou reakčných filozofických náhľadov bolo prispievať k udržaniu zastaralého sociálneho poriadku.

Pri vedeckom výklade dejín filozofie nesmieme sa však obmedzovať len na marxistické vysvetľovanie filozofického vývinu, ale súčasne musíme vyvracať objektivistickú, buržoáznú historiografiu, ktorá vždy popierala a popiera materiálnu bázu rozvoja ideológií a filozofie a za žriedlo rozvoja filozofických náhľadov vyhlasuje spontánnu tvorivosť ľudského rozumu. Buržoázny výklad dejín filozofie nevidí nijakú vedeckú zákonitosť v rozvoji filozofie a históriu filozofie podáva ako náhodný sled rozličných myšlienkových prúdov. Marxistický historik filozofie musí dbať i na to, aby nepodliehal mnohým po dlhé desaťročia zaužívaným reakčným a nesprávne hodnotiacim kritériám buržoáznej historiografie a jej nepriaznivému a skresľujúcemu postoju k pokrokovým myšlienkam minulosti a ich tvorcom. Rozvoj pokrokových ideí v dejinách filozofie je nevyhnutný a zákonitý proces. Filozofické náhľady nastupujúcich tried pripravujú a teoreticky zdôvodňujú cestu sociálnych revolúcií a mobilizujú utláčané masy pre boj proti zastaralým hospodárskym a politickým ustanovizniám a náhľadom, zdržujúcim spoločenský pokrok.

Vedecký výklad dejín filozofie spočíva v tom, že rozvoj filozofie poníma ako nevyhnutný odraz dialektického vývinového pohybu materiálnej základne spoločnosti. Pritom treba mať na zreteli, že tento odraz nie je mechanickým odrazom a že len najvýznamnejšie zmeny hospodárskej bázy výrazným spôsobom zasahujú do vývinu filozofického myslenia. Oblasť filozofie má relatívnu samostatnosť a organicky súvisí s filozofickými smermi minulosti. Engels priamo hovorí, že i keď je hospodárska základňa rozhodujúca, vo filozofii sa uplatňuje tak, že určuje spôsob ďalšieho rozvoja filozofie zväčša sprostredkovane cez politické, právne a morálne reflexy.

Na rozvoj filozofických náhľadov teda vplýva hospodárska základňa, triedny boj, politika, právo, morálka, veda, literatúra a ostatné formy spoločenského vedomia. To znamená, že historik filozofie musí prizeráť i k hospodárskym a sociálnym dejinám, k dejinám práva, vied a osobitne tiež prírodných vied. V dejinách filozofie treba ďalej

⁷ *Dejiny VKS(b). Krátky prehľad*, Bratislava 1949, 112.

hodnotiť svetonázorovú orientáciu nielen vlastných filozofických mysliteľov, ktorí aktívne zasiahli do spoločenskej histórie, ale i politických činiteľov, vedcov, sociálnych teoretikov atď., ktorí priniesli niečo nového a sociálne významného do vývinu filozofie prostredníctvom svojho odboru. Dobré hovorí M. Machovec, že boje medzi materializmom a idealizmom sa neodohrávajú iba v polemikách filozofov z povolania, ale často oveľa ostrejšie v bohoch vedcov, politikov a pokrokových spisovateľov proti cirkevným autoritám.⁸ Preto aj dejiny slovenskej filozofie treba koncipovať tak, že budeme skúmať, aké filozofické náhľady naši politickí a kultúrni dejatelia uplatňovali vo svojej činnosti, i keď ich snáď teoreticky neformulovali.

Filozofiu musíme hľadať vo vede, v politike, v umení a vôbec v kultúrnej činnosti. Filozofia sa nevyvíjala vlastne nikdy autonómne, i keď prizeráme k jej špecifčnosti, ale v závislosti od rozvoja hospodárstva, spoločnosti, vedy a kultúry. Marxizmus priamo odmieta filozofiu ako nejakú disciplínu nezávislú od reálneho d'ania, od spoločnosti a vedeckého vývinu; práve v dnešných časoch dobre vidíme, ako sa ďalej rozvíja a obohacuje materialistická dialektická metóda, uplatňovaná priamo v jednotlivých vedách predovšetkým v Sovietskom sväze.

Dialektický materializmus je jediná vedecká a tvorivá metóda poznania zákonov prírody, spoločnosti a myslenia. Engels hovorí v *Anti-Dühringovi*, že Heglova sústava bola posledná najúplnejšia filozofická sústava, ak chápeme filozofiu ako zvláštnu vedu stojacu nad všetkými ostatnými vedami; spolu s ňou stroskotala celá filozofia; ostal iba dialektický spôsob myslenia a chápania všetkého prírodného, dejinného a duchovného sveta ako sveta podrobeného nekonečnému pohybu, zmene, neustálemu procesu vznikania a zanikania. Podľa slov Ždanova „marxistická filozofia — na rozdiel od predošlých filozofických sústav — nie je vedou nad ostatnými vedami, ale je nástrojom vedeckého bádania, metódou, ktorá preniká všetkými vedami o prírode a spoločnosti a obohacuje sa poznatkami týchto vied, zatiaľ čo sa tieto vedy neustále vyvíjajú“.⁹ Preto sa i marxistická filozofia neustále rozvíja a zdokonaľuje.

Sám vznik marxistickej filozofie znamená vytvorenie filozofie, ktorá sa kvalitatívne líši od všetkej ostatnej filozofie. Vznik marxistickej filozofie je začiatkom celkom novej epochy v dejinách filozofie, pretože filozofia sa stala vedou. Do vzniku marxizmu ani jedna filozofia, počítajúc do toho i pokrokové prúdy minulosti, nevedela vedecky vysvetliť zákonitosti zmien výrobných vzťahov, zákonitosti spoločenského rozvoja.

Marxistická filozofia vznikla, keď nastúpil svoju dejinnú dráhu proletariát. V nových historických podmienkach Marx a Engels kriticky prepracovali všetko, čo bolo cenné v doterajšom rozvoji vedy a filozofie. Marxistická filozofia prekonala i metafyzickú ohraničenosť buržoázneho materializmu. Buržoázna politická ekonómia sa zameriavala na podporu kapitalistického hospodárstva ako údajne prirodzeného a večného, utopistickí socialisti hľadali odpoveď na páľčivé sociálne otázky v abstraktných špekuláciách a Heglova idealistická dialektika mierila len k minulosti, ktorú vykladala zvrátene, ako vývin absolútneho ducha. Revolučnému prevratu vo filozofii značne prispel aj rozvoj prírodných vied. Veda už nevystačila s metafyzickou metódou, ktorá sa uplatňovala v mechanistickej prírodovede, a vyžadovala si vedeckú dialektickú metódu. Vedecká, materialistická dialektika však odporuje záujmom buržoázie pre svoj revolučný charakter. Len vďaka rozvoju robotníckeho hnutia mohlo sa skončiť so starou, nevedeckou filozofiou. Vznik marxizmu bol dôsledkom prehľbujúcich sa hospodárskych a politických protirečení buržoáznej spoločnosti a objektívnej nevyhnutnosti zmeniť túto spoločnosť revolučnou cestou.

⁸ M. Machovec, c. d., 155.

⁹ A. A. Ždanov, *O umění*, Praha 1950, 113.

Významnou črtou dialektického materializmu je nerozborné spojenie revolučnej teórie s revolučnou praxou. Marxisticko-leninské učenie vyjadruje základné potreby spoločnosti, základné záujmy robotníckej triedy a všetkých pracujúcich, pretože sa stále obohacuje novou skúsenosťou revolučného hnutia. Metóda marxistickej materialistickej dialektiky vylučuje hocaký dogmatizmus, stagnáciu myslenia, odtrhnutosť od života.

Jedine vo svetle marxistickej filozofie, ktorá po prvý raz podala vedecký výklad o určujúcej úlohe spôsobu výroby materiálneho života spoločnosti pre spoločenskú, politickú a kultúrnu činnosť, o dialektike produktívnych síl a výrobných vzťahov, o základni a nadstavbe, možno vedecky správne ozrejmiť rozvoj filozofie v dejinách a zápas jednotlivých filozofických prúdov. Všestranný výskum protirečení materiálneho života spoločnosti je základňou verného osvetlenia rozvoja spoločenského poznania. Marxistické dejiny filozofie musia pri vedeckom rozbere určitého filozofického prúdu, epochy alebo školy prizerať predovšetkým k jej vzťahu k triednemu boju a okrem iného podrobne preskúmať jej pomer k materializmu a idealizmu.

Historik filozofie nesmie zabúdať na to, že nejuden náhľad v rozličných dejinných podmienkach môže vykonávať rozdielnu funkciu. Reakční filozofi často využívajú v boji proti pokroku mnohé idey, ktoré kedysi hrali pokrokovú úlohu: rozličným spôsobom ich pôvodný zmysel deformujú a uvádzajú do nových súvislostí. Ako príklad môžeme uviesť, že ideológovia ranej buržoázie v Taliansku nadväzovali na niektoré stránky Platónovho učenia v boji proti aristotelizmu, upravenému a prekrútenému na ideologické zdôvodňovanie feudálneho zriadenia. Je známe, že napr. aj mechanistický materializmus slúžil neraz ako ideologická zbraň reakcie a ako správne uvádza Adam Schaff,¹⁰ pokrokové triedy vyjadrovali niekedy svoje túžby v idealistickej filozofii, i keď idealistická filozofia je v podstate najvhodnejšou zbraňou reakčných tried a i keď materialistický svetonázor odzrkadľoval v podstate záujmy progresívnych tried.

Marxistický historik filozofie musí prizerať i na to, že pokrokové idey sa nevytvárajú vždy v krajinách hospodársky najvyspelejších. Napríklad francúzsky materializmus XVIII. storočia bol pokrokovjším ako súčasná pozitivistická anglická filozofia, rozvíjajúca sa na pôde kapitalistického Anglicka. To preto, že Francúzsko stálo pred buržoáznou revolúciou a jeho triedne rozpory boli veľmi vyostrené. Podobne aj marxizmus vznikol koncom prvej polovice XIX. storočia v Nemecku a nie na pokročilejšom európskom západe. To preto, že stredisko revolučného hnutia bolo v Nemecku, v ktorom nastupoval už pomerne vyvinutý proletariát. Vieme tiež, že leninizmus skrsol v cárskom Rusku a nie na hospodársky pokročilejšom západe, pretože v Rusku sa skrížili všetky rozpory imperalizmu a ruský proletariát bol schopný ich riešiť.

Pokiaľ ide o dejiny filozofie určitého národa, tu treba okrem všeobecných zákonitostí vývinu filozofie prizerať na osobitné domáce podmienky rozvoja filozofie. A hodnotiť ju treba nielen z hľadiska, čo priniesla do pokladnice svetovej kultúry, ale i z hľadiska, akým spôsobom prispela k spoločenskému a kultúrnemu pokroku národa.

Osobitne u nás majú dejiny národnej filozofie veľký význam najmä v boji proti kozmopolitizmu a buržoáznemu nacionalizmu. Pri výklade dejín našej národnej filozofie, napríklad v takom významnom období, ako bolo obdobie boja proti feudalizmu prvej polovice XIX. storočia, treba sa dobre oboznámiť s hospodárskou a spoločensko-triednou i národnostnou situáciou nielen Slovenska, ale i celého Rakúsko-Uhorska. Mnohonárodnostný štát, ktorým bolo Rakúsko-Uhorsko, a politika viedenského dvora neobyčajne zaplietli rozvoj kapitalizmu na tomto území. Stretávame sa tu v týchto rokoch so zložitými rozporami medzi národnými hnutiami a hmotnými záujmami jednotlivých národov a tried.

¹⁰ A. Schaff, *Vznik a vývoj marxistické filozofie*, Praha 1954, 53.

Nemali sme vyvinutú buržoáziu, ktorá by dôsledne viedla protifeudálny zápas. Slovenské rodiace sa meštiactvo, predstavované slabými vrstvami mestskej inteligencie i dedinskej maloburžoázie, bolo hospodársky i politicky príliš slabé a v boji za svoje triedne záujmy hľadalo oporu a pomoc nielen v roľníckych masách, ale aj v šľachte a v samom viedenskom absolutizme, najmä keď sa nemohlo dohodnúť s predstaviteľmi maďarského národného hnutia. Politika slovenského meštiactva bola od svojich počiatkov plná rozporov. Marxistický historik filozofie musí však rozhodne kladne hodnotiť bohaté prvky demokracizmu v činnosti Ľudovíta Štúra, na ktoré neskoršie nadväzovala a ich ďalej rozvíjala robotnícka trieda, ktorá spolu so zdôrazňovaním všetkého pokrokového v našej národnej minulosti nezabúda vyzdvihovať význam vzájomných vzťahov a vplyvov pokrokových národných kultúr v duchu proletárskeho internacionalizmu.

Veľkú pozornosť musí venovať historik filozofie vzniku a rozvoju vedeckého svetonázoru, ideológie robotníckej triedy „na domácej pôde, počiatkom marxistického myslenia, jeho zápasom s reakčným myslením a najmä filozofickému spracovaniu súčasných zmien na našej ceste k socializmu. Značnú pozornosť treba venovať i súčasným filozofickým prúdom buržoázneho sveta, najmä pokiaľ sú ešte u nás živé medzi nepriateľmi socializmu a pokiaľ ešte mútia hlavy i našich pracujúcich, pretože zvyšky idealistického svetonázoru neodumierajú samy sebou a môžu zdržovať náš vývin k socializmu a komunizmu.

*

Marxizmus po prvý raz odhalil, že charakter a vývin takého spoločenského javu, ako je umenie, je podmienený hmotnými podmienkami spoločenského života, stavom a rázom výrobných vzťahov. Významné umelecké výtvyry za podmienok triednej spoločnosti vznikli ako odraz triedneho boja proti útlaku, reakcii a vykorisťovaniu. Marxizmus ďalej objavil, že obdobia rozkvetu umenia mali vždy objektívne zameranie, t. j. že boli obdobiami rozkvetu realizmu, a že obdobia spoločenského úpadku sa prejavovali v umení subjektívizmom. Pravdivé umenie odzrkadľuje životnú, revolučnú pravdu objektívneho vývinu spoločnosti, pravdu progresívnych, bojujúcich a napokon víťaziacich spoločenských síl. Pravdivé umenie vyjadruje tie životné a charakteristické stránky skutočnosti, ktoré sa rozvíjajú v boji s odumierajúcim svetom.

Veľké umelecké diela zašlých dôb, ktoré pravdivo zvyrazňovali boj progresívnych spoločenských síl proti útlaku a reakcii, sú v mnohých ohľadoch živé a účinné i v dnešných našich zápasoch o výstavbu spoločnosti bez vykorisťovania, o socializmus. Preto treba z minulosti preberať a nadväzovať na všetko pozitívne, čo pomáhalo pokroku a rastu revolučných síl. Zásadne platí, že umelecké diela minulosti sú živé i dnes, pokiaľ sa podieľajú na životnej pravde súčasného progresívneho umenia.

Z umeleckého dedičstva treba vyzdvihovať a nadväzovať len na tie diela a tie stránky odkazu, ktoré uľahčujú pracujúcim masám ich cestu vpred. V súvisi s našim bojom proti buržoáznemu nacionalizmu treba s rozvahou a kriticky postupovať pri odvolávaní sa na národné tradície a prizerať na protirečenia v klasicom dedičstve. Buržoázní nacionalisti radi podtrhávali a akcentujú práve tie diela a prvky umeleckého odkazu, ktoré ničím neprispievajú, ba naopak hamujú snahy progresívneho umenia dneška. Možno pr'pomenúť, že v období prvej republiky i v období okupácie a tzv. slovenského štátu mnohé napohľad realistické diela boli vítané panujúcim režimom; boli to poväčšine výtvyry, ktoré sa demagogicky maskovali niektorými črtami blízkymi ľudu a národu. Takéto diela i spôsob ich úprav a interpretácií fakticky falšovali skutočnosť a nemožno ich pokladať za predchodcov dnešných úsílí o socialistický realizmus. Je známe, ako sa oficiálny pseudorealizmus desaťročí pred oslobodením využíval proti tzv. zvrhlému umeniu, ako sa mnohí po-

krokoví umelci symbolickými prostriedkami snažili rozbiť tento oficiálny „realizmus“. Ľudia so sklonmi k buržoáznemu nacionalizmu radi vyhlasujú za rozkladný formalizmus všetko toto úsilie. Treba jasne povedať, že je podstatný rozdiel medzi formalizmom ako prejavom rozkladu buržoázneho umenia a medzi zámernou, politicky správne usmerňovanou symbolickou umeleckou technikou uplatňovanou v podmienkach fašizujúceho alebo priamo fašistického režimu, ktorá pomáhala rozbiť prejavy buržoázneho „realizmu“ a ktorú ľudia s prežitkami buržoázneho nacionalizmu hádžu do jedného vreca s rozkladným formalizmom. Tieto úsilia, v ktorých treba rozlišovať, čo je v nich pokrokové a čo reakčné, mali isteže bližšie k socialistickému realizmu ako „realizmus“ oficiálneho buržoázneho umenia, ako fašizujúci „realizmus“, t. j. naturalizmus, pretože ideove stáli na pokrokovvej platforme. Boli to umelci, ktorí veľkou väčšinou sa chovali politicky čestne a statočne i v najťažších časoch fašistického útlaku a spoluprácou s panujúcim režimom sa nekompromitovali.

Skutočne progresívne realistické umenie bezpodmienečne vyžaduje od svojho tvorca hlboké pochopenie ženúcich síl spoločenského vývinu, vysokú morálno-politickú úroveň a živý styk so zápasom robotníckej triedy. Bez tejto podmienky každé umenie nevyhnutne degeneruje a sklza napokon do subjektivistického marazmu. Umenie úpadkových epoch vyznačovalo sa vždy odvratom od zriedel skutočného života, popieraním spoločenského pokroku, orientovaním sa na umenie pre umenie. Subjektivistický je v podstate najneutrálnejší „realistický“ opis, naturalistický záznam náhodných faktov, to znamená negovanie hlbokých progresívnych síl spoločenského vývinu. Teda subjektivismom je v základe i naturalistický objektivismus. Už Goethe správne vystihol, že epochy, ktoré sú zachvátené rozkladom, sú plné subjektivismu, kým epochy, ktoré idú dopredu, majú objektívne zameranie.

Ideologický zmätko, odtrhnutie od progresívneho úsilia pracujúcich mas nevyhnutne vedie k rozkladu umenia. Umenie izolované od význačných podnetov skutočného a rozvíjajúceho sa života, od tvorivého úsilia mas, od pozitívneho obsahu života stagnuje, upadá do nihilizmu a neguje pokrokové spoločenské tendencie. Umenie, ktoré popiera životnú pravdu a skutočný pokrokový obsah života, ktoré sa separuje od spoločenského diania a triednych zápasov, stáva sa samoúčelným a v praxi napokon prekáža a ochromuje zápas pracujúceho ľudu o spoločenský pokrok.

Protirealistický ráz formalizmu prejavuje sa v samovoľnom uplatňovaní jednotlivých prvkov umeleckého prejavu, v nedbaní organickej výstavby umeleckého diela a jeho vzťahov k rozvíjajúcej sa skutočnosti. S formalizmom organicky súvisí naturalizmus, ktorý tak isto svojvoľne zaznamenáva náhodné a povrchové javy života, neodhaľuje podstatu skutočnosti a jej hybné sily a základné konflikty. Naturalista zobrazuje ľubovoľné, obyčajne nepekne javy života, nevystihuje ich vnútorný zmysel a nevyjadruje ideový obsah zobrazovaných javov. Tým, že nevyslovuje svoj kritický pomer k týmto javom, stáva sa obyčajne ich obhajcom a slúži reakcii. Do naturalizmu najčastejšie upadá autor, ktorý je ideologicky nevypelý a život pozná len povrchne. Aj tu však treba rozlišovať. T. M. Motyleva v časopise *Voprosy filosofii* (4, 1954) uvádza, že mnohí revoluční umelci v hľadani nových spôsobov umeleckého zobrazenia skutočnosti dostali sa i pri najlepších úmysloch neraz do zajatia formalistického pseudonovátorstva. Motyleva hovorí, že títo umelci, usilujúc sa o skutočne pravdivé zobrazenie sociálneho zla, nie vždy sa vyhli naturalistickému objektivismu. Vplyv expresionizmu, surrealizmu a iných dekadentných prúdov v umení často nadlho deformoval tvorivý charakter talentovaných a zmýšľaním pokrokových umelcov.

Spojenie umenia s úsilím a zápasom ľudových mas o pokrok podmieňuje jeho životnosť, obsažnosť a výchovnú silu. A najmä jeho účasť na boji robotníckej triedy o odstrá-

nenie utláčania a vykorisťovania človeka obrodzuje ho a rozhoduje o jeho morálnej hodnote a veľkosti. Správne hovorí W. Sokorski, že veľké umenie nemôže existovať odtrhnuté od veľkosti ľudskej cesty, že veľkosť umenia sa buduje nasávaním obrovskej dynamiky dnešnej epochy. Oslavou revolučných číť skutočnosti, podporovaním všetkého nového v živote vyznačuje sa pokrokové umenie dneška, umenie socialistického realizmu. Gorkij hovoril, že toto umenie sa vyznačuje schopnosťou pozeraf na prítomnosť z budúcnosti.

Socialistickorealisticke umenie hlboko vyjadruje konflikty života, zápasy dneška, ako aj víťazstvo pokrokových síl spoločnosti. Takéto umenie je životne pravdivé, pretože verne zobrazuje skutočnosť, v ktorej mohutnejú a víťazia nové a progresívne síly. Socialistický realizmus je tvorivou umeleckou metódou, ktorá vyviera a vyrastá zo života a umožňuje správne postihovať veľkosť protirečeni dnešnej doby a ich riešeni. Ostré a dramatické konflikty v súčasnom dani určujú aj bohatstvo a veľkosť tém i prostriedkov ich umeleckého stvárnenia. Spodobňovanie víťazného procesu zdolávania všetkého odumierajúceho a negatívneho na ceste k socializmu a komunizmu určuje životnosť a optimistický charakter súčasného pokrokového umenia. Socialistickorealisticke umenie sa teda vyznačuje tým, že pravdivo zobrazuje život v jeho revolučnom vývine, boj o spoločenský vzostup.

Socialistickorealisticke metóda teda vyžaduje orientovanie na významné skutočnosti života. Zachytenie podstatných stránok skutočnosti v umeleckom diele je typizácia. Podľa slov G. M. Malenkova typické je nielen to, čo sa najčastejšie vyskytuje, ale to, čo najplnšie a najostrejšie vyjadruje podstatu danej sociálnej síly. Engels hovoril, že pravdivosť v podaní typických charakterov v typických okolnostiach je prednosťou realistickeho umenia. Typizácia je teda odhaľovanie podstaty stváňňovaných udalostí, charakterov i podmienok, ktoré ich vytvorili. Typické obrazy sú umeleckým zovšeobecnením udalostí a javov reálneho života nie bez dôkladného a hlbokého preniknutia do jeho objektívnych zákonitostí. V bohatosti a premenlivosti konkrétnych javov realistickeý umelec musí vedieť vystihnúť vnútornú tendenciu vývinu, aby mohol prikrôčť k vytvoreniu typických obrazov, ktoré charakterizujú podstatné vlastnosti daných udalostí.

Typické v umení však nijako nepopiera konkrétnu jedinečnosť a individuálnosť prejavu. Umelecký obraz nemôže byť čistou abstrakciou bez zmyslovo-emocionálneho prvku. Umelecké dielo, ktoré podáva typické stránky skutočnosti ako niečo abstraktného a nekonkrétného, je schematické. Typizácia je organicky spojená s výberom zmyslovo-konkrétnych a individualizovaných javov, v ktorých sa podstata skutočnosti prejavuje najúplnejšie a emocionálne najúčinnejšie. Takto jedinečné a konkrétne stáva sa v umeleckom diele formou prejavu podstaty. Pochopenie a vystihnutie všeobecných zákonitostí zobrazovaných javov a udalostí je iba vodídlom a smernicou pri štúdiu života a jeho umeleckom stváňňovaní.

Socialistickorealisticke umenie ďalej podáva záporné stránky skutočnosti v správnej dejinnej perspektíve a stavia proti nim kladné tendencie vývinu. V opačnom prípade by dielo nevyhnutne vyznelo negativisticky a rozkladne. To však predpokladá, že umelec si musí hlboko osvojiť pokrokový svetonázor. Inak nie je schopný preniknúť do podstaty spoločenských javov a vidieť perspektívy sociálneho a kultúrneho napredovania. Vedecký svetonázor pomáha umelcovi pravdivo odhaľovať podstatu spoločenských javov, životných konfliktov a víťazného boja pokrokového proti reakčným a odumierajúcim silám. Marxisticko-leninský svetonázor pomáha umelcovi ujasniť si hlboké súvislosti skutočnosti a orientovať sa na významné javy a udalosti. Umelec však musí nielen umom, ale i srdcom prílnúť k bojovníkom za nový svet, veľkosť boja o socializmus a komunizmus musí sa stať jeho vlastnou vecou a pátos boja ho musí strhnúť k ideovo-umeleckej aktivite.

Vďaka realistickej metóde, straneniu pokrokovým silám skutočnosti dokázali veľkí umelci i v minulosti vytvorif nehybnúce diela. V súčasnej dobe len hlboké osvojenie

vedeckého svetonázoru umožňuje najplnšie, silné a účinné rozvinutie veľkého umenia, pravda, s predpokladom hlbokého talentu, bohatých životných skúseností a majstrovského ovládania realistickej metódy.

Každý umelecký druh stvárnjuje skutočnosť svojimi špecifickými prostriedkami.

Aby sme uviedli príklad, hudba vyjadruje typické emócie ľudí, odrážajúce premeny a konflikty sociálnej skutočnosti. Pritom typy emócií, obraznosti, reflexov, nevedomých asociácií treba chápať na základe prebádania zložitého procesu pôsobenia vyvíjajúcej sa spoločenskej základne na kultúrnu nadstavbu. Treba súhlasiť s V. V. Vanslovom, že hudba pomocou svojho zvukovo-intonáčného nástroja vyjadruje ľudské zážitky zvlášť plno a živo, lebo bezprostredne tlmočí dynamickú a protirečivú povahu ľudských emócií. V hudbe najvýraznejšie prejavuje každý národ svoj zvláštny emocionálny charakter. Odrhnutie hudobnej tvorby od národného života, od ľudových emočných žriedel nevyhnutne vedie k dekadencii a nihilistickému kozmopolitizmu. Rozumie sa, tu nemôže ísť o mechanické čerpanie z ľudových zdrojov. Nesmieme zabúdať, že záujmom buržoázie bolo kaziť vkus a zmýšľanie ľudu umeleckým brakom.

Ako bolo povedané, veľké pokrokové umenie predpokladá aj veľké nadanie, poznanie klasického dedičstva, životnú skúsenosť a ideologickú vyspelosť. Tvorivý umelec na základe poznania zvláštnych asociačných vzťahov musí byť schopný tlmočiť dojmy a zážitky nového človeka takým spôsobom, aby jeho dielo bolo sugestívne a strhujúce. Bez tejto požiadavky skladateľ ľahko sklízne do formalizmu a abstrakcionizmu, degeneruje a prestáva byť realistickým umelcom. Neslobodno pritom zabúdať, že sugestívnosť hudby je usmerňovaná veľkou ideou. Takéto umenie má výraznú črtu revolučnej romantiky, vyrastajúcej z kypiaceho a budovateľského života. Gorkij hovoril, že takýto aktívny romantizmus posilňuje vôľu človeka k životu a vyzbrojuje ho v boji proti reakčným silám.

Bez živého vzťahu k aktivite a obraznosti budovateľských má každé umenie skôr alebo neskôr degeneruje. Dobre vraví I. Nesťjev, že v novom piesňovom žánri, v ktorom sa v najväčšej miere nahromaďujú nové intonačné bohatstvá a obraznovýrazové prostriedky, nový životný obsah, treba vidieť základňu pre vypracovanie nových súčasných hudobných obrazov. Nesťjev výstižne upozorňuje, že „skutočnú moc širokého emocionálneho pôsobenia má len taká hudba, ktorá je založená na všeobecne platných intonáciách, vybrúsených v masovej ľudovopiesňovej praxi, preverených a zocelených v praktickom živote v podmienkach práce a sociálneho boja.“¹¹ Skladateľ tento zvukový materiál prehlbuje, obohacuje, typizuje a umocňuje, pričom nadväzuje na výdobytky veľkého klasického revolučného umenia minulých vekov. To znamená, že veľký realistický skladateľ spracúva životné dojmy ľudu i svoje vlastné na základe umeleckých skúseností veľkých majstrov minulosti, s ktorými je umelecky spriaznený. Nesťjev hovorí, že nový obraz, zrodený pod vplyvom súčasnej reálnej skutočnosti, si spravidla podriaďuje tradičné prvky, pretvára a mení ich. Sme svedkami, ako práve najväčší sovietski skladatelia s úspechom využívajú nové intonančné útvary ľudovej tvorby, ktoré vyjadrujú veľké premeny v psychickom ustrojení a vo vedomí širokých budovateľských mas. Veľkosť súčasného umenia je nemysliteľná bez osobnej a zanietennej účasti jeho tvorcov na výstavbe novej spoločnosti. To mu dodáva životodarnú a strhujúcu silu, uchvacujúcu a rozplameňujúcu ľudové masy.

Takéto umenie výdatne prispieva k výchove nového človeka a podstatne obohacuje jeho myšlienkový a citový život. Takéto umenie podporuje a znásobuje v človeku všetko pozitívne, čo v ňom vyvolávajú nové formy práce a spolunažívania.

Igor Hrušovský

¹¹ *Vzostup sovietskej hudby*. Sborník statí. Bratislava 1954, 116.